

ACADEMIA ROMÂNĂ - SCOSAAR
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

*Timișoara în epoca otomană în lumina
descoperirilor arheologice*

Rezumat

COORDONATOR DE DOCTORAT:

Cș. I. Dr. Eugen NICOLAE

DOCTORAND:

Adriana-Mariana GAȘPAR

București

2019

Timișoara în epoca otomană în lumina descoperirilor arheologice

Rezumat

Prin avansarea otomanilor din Balcani spre Europa Centrală, la sfârșitul lunii iulie 1552, granița Imperiului Otoman a fost mutată spre nord poziționând Timișoara ca un punct militar cu rol strategic pentru campaniile de expediție împotriva Austriei. Datorită poziției sale în cadrul imperiului orașul a beneficiat mereu de o mare atenție mai ales din punct de vedere militar și o concentrare a puterii administrative. Aceste schimbări au adus mari contribuții la dezvoltarea economică, culturală și spirituală a orașului. După stabilirea administrației otomane întreaga Timișoară a fost reorganizată și supusă unei sistematizări complete. La acea vreme cetatea era formată din castel sau Citadela și orașul fortificat. Mai târziu, după ce otomanii au mutat populația creștină din oraș în afara zidurilor cetății, au fost formate cartiere noi care aveau să fie nucleul viitoarelor suburbii. Orașul a fost repopulat cu comunități musulmane aduse din alte provincii ale imperiului și a căror prezență în suburbii a fost menționată documentar abia un secol mai târziu. În anul 1716, după 164 de ani de stăpânire otomană, Timișoara este reintegrată lumii creștine, intrând sub administrație habsburgică. La stabilirea noii puteri orașul va trece printr-un nou proces de reorganizare, cu o structurare internă de durată în care construcțiile anterioare, în special cele din lemn, au fost demolate, iar pe locul acestora au fost ridicate structuri impunătoare cu rol militar care mai păstrează și azi dimensiunea și elemente de arhitectură inițială. Din punct de vedere arheologic, fundațiile adânci ale acestora au afectat puternic nivelurile de locuire din perioadele precedente. Prin urmare, nu a mai fost păstrată nicio clădire din perioada otomană, în prezent, cea mai veche construcție din Timișoara este Castelul Huniade, care nu conservă arhitectura inițială, urmată de clădirea Garnizoanei.

Proiectele edilitare care au fost demarate în ultimii ani în Timișoara au constituit un prilej unic pentru cercetări arheologice concentrate în cea mai mare parte în centrul istoric al orașului. Cu această ocazie au fost clarificate sau întregite realități știute, unele doar intuite, aducând o contribuție mare în chestiunea unor aspecte inedite din trecutul istoric al orașului. Rezultatele acestor cercetări referitoare în cea mai mare parte la orașul din perioada otomană (1552-1716) au evidențiat vestigii care vorbesc despre viața și activitățile din trecutul acestuia, oferind informații

care nu pot fi regăsite în izvoarele narrative ale vremii. În realizarea acestei lucrări au fost folosite rezultatele arheologice, deși unele au fost secvențiale, obținute în urma săpăturilor de amploare, iar apoi informațiile colectate au fost corelate cu studiile de istoriografie ale zonei și cu sursele bibliografice din centrele urbane din partea europeană a Imperiului Otoman, adică cele mai relevante dovezi arheologice pentru studiul comparativ. Au fost observate mai multe elemente de evoluție a Timișoarei, cu etapele de dezvoltare într-un oraș otoman unde străzile podite cu lemn aveau în jur case cu anexe și fântâni, lăcașuri de cult, cimitire și băi publice, fortificate cu un sistem de apărare tipic pentru orașele otomane din această perioadă. De asemenea, au fost colectate informații despre apariția suburbiilor, cu elemente de organizare, precum și o cantitate impresionantă de obiecte confecționate din mai multe tipuri de materiale și cu funcționalități diverse care reflectă aspecte din activitățile sociale practicate de către comunitățile cărora le aparțin.

Cercetările arheologice au fost efectuate pe aproximativ 4% din suprafața totală a cetății, valoare care a fost obținută prin identificarea zonelor cercetate pe una din hărțile întocmite în anul 1716. Pe baza rezultatelor arheologice voi face referire la organizarea orașului otoman, cu structura preluată din perioada medievală, unde locuințele au fost orientate în funcție de trama stradală, iar mai apoi a fost ordonat după regulile unei urbanizări otomane în care, acolo unde nu au existat biserici, au fost ridicate lăcașuri de cult, băi publice, fiind extinse și cimitire situate în perimetrul orașului fortificat.

Din punct de vedere al tehnicilor de construire, pentru ridicarea sistemului de fortificare au fost folosite tehnologii similare surprinse arheologic și în cazul unor cetăți din Ungaria, mai ales la fortificațiile situate de-a lungul Dunării. Cercetările au indicat că orașul otoman Timișoara a fost înconjurat cu palisadă și șanț de apărare, dublate în partea de nord. Cele două linii, de incintă și exterioară, au fost compuse din mai multe rânduri de palisade întărite cu val de pământ, care a fost ridicat în spatele unor rânduri de stâlpi masivi între care a fost bătut pământ. În față a avut o escarpă amenajată fie din șiruri paralele de stâlpi, fie din trunchiuri de copaci dispuse pe orizontală și fixate la capete de altele cu diametru mai mare. Escarpa se afla pe latura șanțului de apărare amenajat în albia râului care înconjura orașul, iar uneori, în zona unde râul cotea se afla și o contraescarpă amenajată din scânduri groase puse pe cant și îmbinate cu stâlpi. În spatele acestei contraescarpe terenul era stabilizat printr-un rând de stâlpi și probabil cu gabioane din împletitură de nuiele.

Cercetările arheologice au indicat că prima linie de fortificare a oraşului otoman Timișoara a fost construită în secolul al XVII-lea, neputând fi observate urme de amenajare anterioară. Linia exterioară, ridicată în partea de nord a oraşului, a fost amenajată la începutul secolului al XVIII-lea, probabil atunci când cetatea se afla sub amenințare austriacă.

Imediat după stabilirea administrației și garnizoanei otomane s-a trecut la organizarea internă a oraşului pornind de la o structură deja preluată în care rețeaua stradală a fost ordonată în funcție de un nod principal din care au fost ramificate mai multe străzi. Din documentele cartografice reiese că acest nod s-a aflat în zona centrală, adică în apropierea băii și a moscheii Padişahului. Tot cartografic au putut fi identificate și transcrise numele a 17 străzi din care cercetările arheologice au surprins mai multe segmente din structura a 13 străzi. Dintre acestea doar șapte au fost identificate cu denumire și doar la două dintre ele a fost permisă documentarea lățimii care măsoară 2,30 m, respectiv 5,00 m. Uneori străzile au fost refăcute, întrucât cercetarea arheologică a surprins două sau trei faze cu niveluri de refacere completă, care aproape întotdeauna au fost amenajate după orientarea anterioară. Acest fapt a indicat continuitatea de orientare a tramei stradale care s-a păstrat pe aceeași direcție în Evul Mediu.

În aproape toate situațiile străzile au fost construite din bârne de lemn dispuse alăturat și care au fost aduse la același nivel în partea superioară. În partea inferioară acestea au fost fixate cu cuie de lemn pe grinzi dispuse în paralel, două au fost situate pe margini și una la mijloc. Doar primul nivel a fost fie format dintr-un pat de crengi de copaci în amestec cu bârne subțiri care au fost depuse direct pe nivelul de călcare, fie rețeaua de bârne longitudinale a fost sprijinită la capete de stâlpi verticali și fixate de aceștia cu îmbinări de tipul cozii de rândunică. Cea de-a doua situație a fost probabil folosită acolo unde solul mlăștinos era mai instabil. În câteva cazuri s-au surprins rigole de scurgere a apei, până acum fiind identificate doar în zona piațetelor formate în jurul a două moschei situate în centrul oraşului otoman.

În funcție de orientarea stradală au fost construite și locuințele care după cum erau grupate formau cartiere sau *mahalle*, probabil populate de către comunități înrudite. La jumătatea secolului al XVII-lea, pentru Timișoara au fost menționate documentar existența a 2700 de case, grupate în *mahalle* din imediata apropiere a trei porți de intrare în oraș, sau în alte 10 *mahalle* din incinta acestuia. În stadiul actual al cercetărilor nu putem încă spune că în Timișoara otomană organizarea a funcționat după regula de grupare a rudeniilor în aceleași cartiere. Cercetările arheologice au descoperit mai multe amenajări și fundații care au fost atribuite unor pivnițe,

anexe gospodărești, magazii și gropi de provizii, informații care după corelarea cu registrele de taxe ar putea să ne ofere câteva răspunsuri legate de proprietari. Majoritatea construcțiilor au fost orientate pe direcția nord-est sud-vest, ele urmând linia stradală existentă în perioadă respectivă.

Pentru construirea locuințelor de la Timișoara a fost utilizat în exclusivitate lemnul. Din totalul de case amintite documentar au fost identificate aproximativ 25-30 de locuințe, deși numărul lor poate fi greu de precizat. Din cauza intervențiilor moderne efectuate a fost dificil să corelăm diversele părți ale unor structuri din lemn, unele amenajări surprinse arheologic au fost considerate ca făcând parte din structuri individuale. Numărul locuințelor descoperite reconstituie cu greu imaginea asupra locuirii în Timișoara, în perioada otomană, în care casele au fost ridicate fie pe fundații din grupări de stâlpi, fie prin șiruri de stâlpi dispuși în șanțuri de fundare. Aceste tehnici au fost adoptate pentru menținerea stabilității și evitarea cufundării construcțiilor din pricina solului mlăștinos și instabil.

În foarte puține cazuri a fost surprinsă arheologic parte din structura de rezistență, cu greu s-a putut deduce că aceasta a fost ridicată din bârne de lemn între care au fost puse scânduri sau împletitură de nuiele susținută de stâlpi înguști între care a fost umplut cu pământ. În unele locuințe au funcționat și ateliere, dintre care două de pielărie, întrucât au fost descoperite foarte multe resturi din piele (majoritar tălpi și părți din încălțăminte). Din nevoia de spațiu în interiorul orașului am putea presupune că locuințele au fost prevăzute și cu un nivel superior construit prin extinderea spațiului interior în afara pereților, cu balcoane închise asemenea locuințelor otomane existente în prezent în vechile orașe în care au trăit comunități otomane din Turcia și din Balcani. În general, casele erau încălzite cu sobe surprinse arheologic prin aglomerare de cahle și pământ ars.

Interiorul unei locuințe a fost împărțit în una sau mai multe încăperi care erau podite cu scânduri din lemn și sub care, de obicei, exista un subsol, cu acces din podea. Subsolurile sau pivnițele aveau formă rectangulară sau ușor ovală, pereții căptușiți cu bârne din lemn dispuse alăturat fie pe orizontală, fie pe verticală cu bârne înfipte în sol. Din cât s-a surprins arheologic am putut constata că dimensiunea acestora varia între (1,90 x 1,70 m) - (2,25 x 2,65 m). Cele mai multe subsoluri au fost de formă rectangulară și au avut pereți ridicați din bârne sau scânduri dispuse pe cant, la colțurile interioare sau pe mijlocul laturilor lungi fiind sprijinite de stâlpi. Uneori, în partea superioară au fost adosate bârne care probabil sprijineau podeaua sau capacul de la accesul în subsol. La casele otomane au existat magazii alimentare și gropi de provizii,

aparent similare cu pivnițele, însă dimensiunea spațiului interior era mai mică, iar bârnele din pereți erau dispuse doar pe verticală. Ele măsurau în dimensiune în jur de 1,90 x 1,70 m. Unele au avut formă ovală sau circulară și cu diametru de 2,00 x 2,40 m.

După dimensiunile relativ mici, construcțiile din lemn descoperite arheologic la Timișoara erau probabil părți din locuințe ale soldaților stabiliți în orașul fortificat. Acest tip de locuințe au fost surprinse și în afara fortificației orașului, astfel că în partea de nord, ele apar între cele două linii de apărare, însă o parte dintre ele au fost distruse odată cu lucrările de construire a liniei exterioare. În această zonă apar locuințe marcate pe hărțile din anul 1716 și care, cel mai probabil, au aparținut unor familii de creștini. Și în partea de sud-vest a orașului otoman cercetările arheologice au surprins câteva subsoluri care au fost ridicate în fața valului și palisadei, adică dincolo de albia pârâului utilizat ca șanț de apărare. Foarte probabil că în această parte amenajările din lemn să fi funcționat ca barăci ale soldaților de strajă sau au servit ca depozite pentru echipamentele de luptă. Tot în această arie, însă în interiorul valului de pământ au fost identificate câteva subsoluri de locuințe, care prin poziționare nu ar mai fi permis construirea unui drum de rond intern, deși acesta figurează pe hărțile istorice. Probabil drumul se afla mai spre interiorul orașului și era mărginit de locuințe adosate la val, între drum și sistemul de fortificație.

În condițiile apariției unei identități religioase și culturale noi la Timișoara, lăcașurile de cult existente au fost transformate în moschei ceea ce a însemnat începutul transformării sale într-un oraș cu adevărat otoman. Deși din punct de vedere documentar la jumătatea secolului al XVII-lea au fost amintite opt lăcașuri de cult care au funcționat la Timișoara, este foarte greu să distingem câte dintre ele au fost geamii sau moscheii în care se celebra rugăciunea de vineri și câte au fost *mesdjid*-uri sau geamie de cartier care nu avea minaret. Călătorul otoman Evliya Çelebi, practicant și cunoscător a religiei Islamice, a menționat în Timișoara patru astfel de lăcașuri dintre care geamia lui Süleyman han și Gemgime. Cercetările arheologice au surprins trei dintre ele care au fost situate în interiorul orașului fortificat și identificate ca fiind geamiile Padișahului, Ali Bey și Gemgime.

Din punct de vedere a tehnicilor de construire, doar două dintre ele prezintă caracteristici similare. În cazul geamiilor Ali Bey și Gemgime fundarea a fost făcută prin săparea unui șanț în care a fost realizată o armătură din grinzi de lemn, fixate între ele cu piroane de fier, peste care s-a turnat mortar de var amestecat cu piatră spartă. Pentru geamia Padișahului șanțul de fundare a

avut adâncime mai mică, iar zidurile din cărămidă și blocuri de piatră au fost susținute de o structură de stâlpi din lemn bătuți pe fundul șanțului de fundare. Zidurile celor două geamii au format o structură de formă rectangulară, iar la geamia Padișahului acestea păreau să fi fost construite după un plan circular/oval. În cazul geamiei Ali Bey a fost identificat și un pridvor, un pavaj de cărămidă, dar și mihrabul care îndeplinea funcția de altar și era orientat după direcția de localizare a templului de la Mekka. La geamia Gemgime a fost identificat un pridvor, dar și un posibil zid de împrejmuire. Informațiile despre anul de construire al celor trei clădiri sunt neclare. Cert este că geamia lui Süleyman sau a Padișahului, alături de moscheia Gemgime, sunt menționate la jumătatea secolului al XVII-lea, iar existența celei de-a treia, denumită geamia Ali Bey este indicată o jumătate de secol mai târziu.

Construcțiile cu caracter religios au o importanță deosebită în structura oricărui oraș islamic. Pe lângă acestea existând și școli teologice (*medrese*), mănăstiri de derviși (*tekke*), mausolee (*türbe*), dar și băi (*hamam*) care au făcut parte din instituția unui *vakıf*, adică o fundație de binefacere publică, cu scop social, care a funcționat strict prin respectarea legilor Islamului. Existența acestor *vakıf*-uri a fost semnalată documentar la Timișoara, însă cercetările arheologice au surprins doar o parte dintre edificiile publice cu caracter religios, dar și clădiri sociale din care făceau parte băile și fântânile.

În strânsă legătură cu momentele religioase din viața locuitorilor musulmani de la Timișoara au fost băile care au servit în principal la pregătirea trupeză pentru săvârșirea ritualului de rugăciune. Frecventarea acestora de către populație nu a reprezentat doar o necesitate sanitară, construcția în sine servind ca loc de întâlnire, destindere și socializare. Din cele patru băi menționate documentar la Timișoara au fost surprinse arheologic doar ruinele uneia dintre ele, amplasată în apropierea moscheii Padișahului și a Bazarului. Construcția a avut formă aproximativ rectangulară, cu dimensiunile de 39 x 13 m și ziduri cu grosime de peste 1,00 m. A fost prevăzută cu ziduri de cărămidă legată cu mortar, spațiul interior fiind împărțit în mai multe încăperi dintre care una centrală, altele mai mici fiind dispuse pe colțuri, dar și două culoare perpendiculare. Unele încăperi au fost pavate cu cărămidă de formă hexagonală, iar altele cu cărămidă de formă dreptunghiulară. Dintre spațiile surprinse arheologic s-a dedus că în zonă centrală s-a aflat baia de aburi și masa pentru masaj, iar camerele mai mici ar fi fost compartimente private. A mai existat și o cameră cu încălzire de tip hypocaust.

În stadiul actual al cercetărilor este foarte greu de determinat alimentarea Timișoarei cu apă în perioada otomană. În ceea ce privește sursa de alimentare cu apă a băilor nu a putut fi stabilită, deși părți de apeducte au fost descoperite în apropierea acestora și a geamiei Padișahului. Tot pentru această zonă sursele documentare menționează o posibilă instalație de filtrare care ar fi putut să distribuie apa în restul orașului prin intermediul unor conducte. Apă potabilă era procurată de către otomani și din fântâni, care au fost cercetate arheologic alături de puțuri de apă, însă doar în zona suburbiei Palanca Mare. Ele au avut adâncimi diferite și forme de secțiune rectangulară sau circulară. Unele fântâni au fost prevăzute cu ghizd, situație în care pereții erau căptușiți cu lemn pe toată înălțimea, iar altele aveau lemn doar în partea superioară. Fântânile descoperite în interiorul orașului fortificat au fost interpretate arheologic ca fiind dezafectate în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Posibil ca lipsa de utilizare a lor în această zonă să fi fost influențată de preferințele otomanilor care procurau apa din surse curgătoare. Cât despre funcționarea apeductelor la Timișoara, acestea au încetat să fie utilizate cam tot în această perioadă, după cum a fost indicat arheologic. O parte din sistemul de aducțiune a fost descoperită în cimitirul situat în imediata apropiere a moscheii Padișahului și a fost distrus de către primele morminte săpate în perioada otomană. Aceste gropi au făcut parte dintr-un total de 145 de morminte, care au fost scoase la lumină din imediata apropiere a geamiilor Padișahului, Ali Bey și Gemgime.

Înmormântările au fost efectuate potrivit regulilor de înhumare musulmane, în care corpul defunctului a fost depus direct în groapă, uneori fiind acoperit doar cu pământ, alteori acoperit cu scânduri din lemn dispuse transversal sau corpul a fost depus în sicriu, deși această situație este rar întâlnită în cadrul ritualului funerar musulman. Aproape toate scheletele au fost orientate pe direcția est-vest, cu capul spre vest și întors spre dreapta, adică spre Mekka. La capul și căpătâiul defunctului au fost plasate stele funerare din care au fost surprinse arheologic 20 de blocuri din piatră cu forme și dimensiuni variate. Majoritatea au fost surprinse în poziție secundară. Prin urmare, din umplutura cimitirului situat în imediata apropiere a moscheii Padișahului au rezultat opt fragmente de pietre funerare, lucrate în marmură albă și piatră și care după materialul folosit au aparținut probabil unor locuitori cu rang înalt. Trei dintre ele aveau formă de turban, un fes, două de tip placă, de secțiune dreptunghiulară, dar și doi stâlpi de secțiune pătrată. Pietrele în formă de turban sunt atribuite mormintelor de bărbați, de obicei marilor demnitari, iar fesul a aparținut unui mormânt de copil, ambele au fost plasate în partea superioară a stelei funerare, la

căpătâiul defunctului. Cele două pietre plate sunt atribuite mormintelor de femei, plasate la picioarele defunctei. Cei doi stâlpi au stat probabil la picioarele defunctului.

Din umplutura celorlalte două cimitire au rezultat 12 fragmente de stele funerare, dintre care doar două au fost găsite în poziție primară. Majoritatea au fost lucrate în piatră de silicat de mica în formă de lespede, neglijent prelucrate și lipsite de inscripții și decor, dar și din calcar, probabil refofolosite. Judecând după calitatea pietrelor de mormânt, locuitorii din *mahalle* situate în apropierea celor două moschei aveau probabil o situație materială precară. Pietrele au fost plasate pe mormintele unor persoane fără aparținători sau a căror identitate nu s-a dorit să fie cunoscută, după cum puteau să fie și mormintele unor simpli călători prin oraș care au decedat întâmplător și au fost îngropați în Timișoara. Din punct de vedere a apartenenței la grupurile de populații, analiza antropologică efectuată pe scheletele descoperite în cimitirul geamiei Padișahului a indicat că bărbații se asemănau din punct de vedere biologic cu comunitățile din Anatolia, în timp ce femeile au fost mai apropiate de grupurile europene. O situație explicabilă mai ales că la Timișoara a fost adusă la început garnizoana, cu trupe care proveneau din orașele deja islamizate din Balcani.

Locuitorii din cetatea Timișoara și-au manifestat prezența printr-o viață și activitate economico-socială activă care a fost reflectată de cantitatea materialelor descoperite în nivelurile de locuire otomană. Din punct de vedere al culturii materiale a fost scoasă la lumină o cantitate impresionantă de obiecte din metal, piatră, sticlă, câteva din sidex, lemn, dar și oase de animale și păsări, fragmente de pielărie, scoici și sămburi de la mai multe tipuri de fructe. Cea mai bine reprezentată a fost ceramica, cu fragmente care au aparținut categoriilor diverse de obiecte.

Printre preferințele locuitorilor din Timișoara s-au numărat produse de diferite tipuri dintre care se remarcă vesela de lux care a aparținut probabil elitei otomane, dar și vesela uzuală. Vesela de lux este compusă din porțelanul chinezesc, ceramica de Iznik și persană, iar ceramica uzuală este smălțuită și nesmălțuită. Pentru Timișoara, ceramica uzuală din perioada otomană poate fi împărțită în cinci forme de bază: oale pentru gătit și provizii; vase pentru copt și friptură care includ tăvițele portabile și capace confecționate din același material; vase pentru lichide din care se remarcă urcioarele și cămile de apă; vase pentru servit hrana care includ cupe, castroane (împărțite în patru tipuri), străchini; farfurii; vase de folosință casnică, cum sunt capacele pentru oale și strecurătoarele. Alte categorii de obiecte din ceramică întâlnite la Timișoara sunt: sfeșnice, cahle pentru sobele de încălzit și pipe pentru fumat.

Comparativ cu perioada precedentă, vasele provenite din nivelurile de locuire otomană prezintă particularități distincte, astfel: oalele pentru gătit au pereții mai subțiri; au apărut vasele cu picior; urcioarele au fost prevăzute cu filtre sau strecurătoare și au fost realizate cele cu tub de scurgere atașat; au fost răspândite cănile și urcioarele arse în mediu reducător; smalțul a fost utilizat intens. Pentru vesela smălțuită, cele mai comune vase au fost bolurile cu picior, urmate de urcioare cu tub de scurgere și cănile de băut apă. Formele de vase de la Timișoara sunt similare cu cele descoperite în spațiul balcanic, dar și cu cele din Anatolia care prin mobilitatea meșterilor olari și prin creșterea schimburilor comerciale au inspirat producția autohtonă. Cel mai rar tip de ceramică de la Timișoara este ceramica *sgraffito* care prezintă un ornament influențat de modelele bizantine.

În categoria obiectelor de ceramică se înscriu și pipele din lut care după proveniența din nivelurile otomane pot fi datate în majoritate în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, probabil perioada cu cea mai mare extindere a obiceiului fumatului în Timișoara. Cele mai răspândite au fost pipele roșii nedecorate, urmate de pipele din caolin, cu smalț în nuanțe de verde, galben și maro.

Obiectelor lucrate din metal sunt diversificate și au analogii cu piesele descoperite în cetățile din Ungaria, Serbia, Slovacia, Moldova și alte cetăți de pe teritoriul României. Au fost descoperite piese de podoabă și accesorii vestimentare, armament, armură și de harnașament, unelte meșteșugărești, instrumente de uz casnic, unelte de folosință agricolă, obiecte din feronerie de construcție, dar și alte tipuri de unelte și ustensile. Aceste obiecte provin din zona centrală a orașului în care au fost desfășurate activități de socializare și comerciale. Cercetările arheologice au scos la lumină un tezaur monetar compus din 413 piese și a cărui perioadă de tezurizare s-a încheiat în anul 1565. Deși cele mai multe investigații au avut loc în zona cea mai populată a orașului otoman, descoperirile monetare izolate au fost rare.

Având în vedere că Timișoara a fost un oraș de graniță în cadrul Imperiului Otoman descoperirile arheologice au indicat schimburi comerciale și influențe ale culturii materiale din partea altor orașe din cadrul imperiului și dinspre centrele comerciale creștine. Cercetările arheologice au constituit un prilej oportun prin care datele rezultate au putut să ofere o formulare concludentă a ceea ce a însemnat cronologia descoperirilor, fiind posibilă o conturare a situației orașului în timpul administrației otomane. Din nefericire, din totalul structurilor descoperite nu toate au avut șansa de a fi conservate și puse în valoare. Ca mijloc de informare asupra existenței

unora dintre descoperirile lăstate *in situ* au fost efectuate marcaje în pavajul stradal pe conturul vestigiilor aflate dedesubt.

În final reamintim că această teză a fost elaborată pe baza rezultatelor arheologice din nivelurile de locuire a cetății Timișoara și a avut ca principal scop să reflecte imaginea generală a materialității vieții citadine derulată pe parcursul celor 164 de ani de administrație otomană. Subiectul este tratat în premieră în istoriografia românească și în ciuda neajunsurilor semnalate pe parcurs, lucrarea rezultată ne dorim să constituie un punct de pornire pentru arheologia acestei perioade prea puțin cercetată în România și să deschidă seria unor noi și ample studii.

Adriana Gașpar

